

Jak żyć w postkognitywnej rzeczywistości

Recenzja książki:

**Naomi Klein, *Doppelganger. Podróż do lustrzanego świata*,
Warszawa 2024, 336 str.**

Łukasz Zweifel, Pomeranian Higher School (Starogard Gdański, Poland)

E-mail: zweifel@poczta.onet.pl

<https://orcid.org/0000-0002-4471-1619>

Książki Naomi Klein zawsze wywołują intelektualne poruszenie, począwszy od „*No logo: bez przestrzeni, bez wyboru, bez pracy*” z 2000 roku (polskie pierwsze wydanie – 2004), po *Doktryna szoku: jak współczesny kapitalizm wykorzystuje klęski żywiołowe i kryzysy społeczne* (2017), czy *To zmienia wszystko: kapitalizm kontra klimat* (2020). Wszystkie one są racjonalną i opartą na faktach krytyką neoliberalnej globalizacji, turbokapitalizmu, kapitalistycznej ekonomii środowiska oraz związanego z tym darwinizmem społecznym. Książki autorstwa Naomi Klein są uznawane za swoista biblię alterglobalistów, ostatnia z nich, *Doppelganger. Podróż do lustrzanego świata*, jest w pewnym sensie dopełnieniem wcześniejszych. Autorka jednak tym razem bardziej skupia się na politycznych i społecznych skutkach działań współczesnego kapitalizmu, na jego nadbudowie instytucjonalno-ideologicznej, której zadaniem jest zapanowanie nad umysłami wyborców. Dlatego Naomi Klein nie skupia się aż tak mocno na kwestiach wyzysku, niszczenia planety, zmian klimatycznych wywołanych bezwzględnością zasady akumulacji kapitału, ale na kolonizacji umysłów za pomocą internetu i mediów społecznościowych.

Doppelganger jest też książką osobista, opisująca zmagania samej Naomi z tym – jak ona nazywa – „lustrzanym światem”, czyli rzeczywistością mediów społecznościowych. W „lustrzanym świecie” każdy z nas, jej zdaniem, ma swoją replikę, swojego sobowtóra (Klein 2024: s. 74). Czasem wygląda to tak dramatycznie jak w historii *Doktor Jekyll i pan Hyde* szkockiego pisarza Roberta Louisa Stevensona (2007).

W przypadku Naomi Klein, takim mrocznym jej *alter ego* jest kiedyś postępową i feministyczną pisarką Naomi Wolf, obecnie podpora intelektualna skrajnie prawicowych

ruchów antyspółecznych, głosicielka teorii spiskowych. Co ciekawe, Naomi Wolf to też autorka klasycznych pozycji z zakresu myśli feministycznej, która w książce *Mit urody* (Wolf 2014) demaskuje nowy rodzaj społecznej kontroli, jakim jest obsesja cielesnej perfekcji, która zmusza współczesne kobiety do spełniania tego co niemożliwe, czyli bycie zgodną ze społeczną definicją „nieskazitelnej piękna”. Znając wcześniejsze jej zaangażowanie, tym bardziej szokująca jest zmiana mentalna, jaka się w Naomi Wolf dokonała oraz daleko idące tego konsekwencje. W tym przypadku chodzi o częste mylenie dwóch Naomi i przypisywanie Naomi Klein kontrowersyjnych poglądów i teorii Naomi Wolf. To częsty przypadek w „lustrzanym świecie”, gdzie mało kto wnikliwie sprawdza, czy fakty cyfrowe korespondują z rzeczywistością.

Semantyczna definicja prawdy Alfreda Tarskiego nie ma tam powszechnego zastosowania, uczestnicy świata cyfrowego na ogół nie zadają sobie pytania, czy dany przekaz jest prawdziwy¹. Mieszkańcy „lustrzanego świata” często żyją w swoich bańkach informacyjnych, inaczej mówiąc w „kabinach pogłosowych” (szerzej: Demczuk 2022). Szczególnie widoczne stało się to podczas pandemii COVID-19, która stała się, jak pisze Naomi Klein, swoista kopalnią złota dla tej części internetu, w którym promowana jest „alternatywna” rzeczywistość społeczna, lansowane są teorie spiskowe i sprzeciw wobec głównego nurtu oficjalnej polityki (Klein 2024: s. 123). Pobieżne czytanie treści internetowych, tak powszechne, doprowadziło do jeszcze mocniejszego sklejenia dwóch Naomi w czasie trwania pandemii. Tej jednej stojącej po stronie faktów i racjonalności dyskursu i tej drugiej będącej po drugiej stronie lustra, rozsiewającej ze zdwojoną energią teorie spiskowe, m.in. na temat wykorzystania szczepień do śledzenia ludzi i wprowadzenia złowrogię totalitarnego porządku światowego. Naomi Klein pomimo prób wyjaśniania, że „to nie ta Naomi”, stawiała się w cyfrowej rzeczywistości mediów społecznościowych Naomi Wolf (Klein 2024: s. 49).

Mechanizm ten próbowała już kilkanaście lat temu wytłumaczyć brytyjska pisarka Zadie Smith, pisząc o rozwoju mediów społecznościowych. Zauważyła, że „człowiek staje się zbiorem danych, ulega zredukowaniu, wszystko się kurczy. Indywidualny charakter, przyjaźnie, język, wrażliwość”. Dlatego, według Klein, w mniejszym stopniu jesteśmy sobą, a taką zredukowaną wersję siebie łatwiej pomylić ze spleśzczoną i zredukowaną wersją kogoś innego (Klein 2024: s. 51). W przypadku dwóch Naomi powstaje pytanie: dlaczego początkowo będąc po tej samej stronie lustra, jedna przeszła na drugą stronę? Zdaniem Naomi Klein, złożyło się na to wiele kwestii: od osobowościowych po naturę działania mediów społecznościowych. W tym pierwszym przypadku, od momentu jak Naomi Wolf zaczęła folgować rzetelności naukowej i dziennikarskiej przy kolejnych publikacjach. Podczas pisania doktoratu zaczęła popełniać proste błędy, nie sprawdzając dokładnie źródeł, wyciągając pochopne i uogólniające wnioski, bez wnikliwego sprawdzenia faktów.

¹ Alfred Tarski wypracował tak zwaną semantyczną definicję prawdy, w której nawiązał do starej koncepcji Arystotelesa, nazywanej czasem klasyczną. Głosi ona, iż „jest prawdą powiedzieć o tym, co jest, że jest lub o tym, co nie jest, że nie jest; jest fałszem powiedzieć o tym, co jest, że nie jest lub o tym, co nie jest, że jest”. A zatem zdanie „pada deszcz”, mówi Tarski, jest prawdziwe wtedy, gdy pada deszcz.

Doprowadziło to do sytuacji, że na niektórych uniwersytetach jej błędy popełnione podczas pisania dysertacji doktorskiej stały się przykładem dla studentów, którym pokazywano, do czego prowadzi niestaranność w pracy badawczej. Ta ostra krytyka oraz nieszczęścia w życiu osobistym, pchnęły Wolf w kierunku teorii i środowisk, w których odnalazła pełną i bezkrytyczną akceptację (Klein 2024: s. 79). Rozwiązaniem dla takiego kryzysu twórczego byłby uczciwy, wewnętrzny krytyczny dialog, ale znacznie łatwiejsza okazała się rezygnacja z niego. To przestroga dla nas wszystkich, zajmujących się działalnością naukową. Dotyczy to nie tylko wspomnianej Naomi Wolf. Jeśli każdy z nas uciszy ten wewnętrzny dialog, to – jak pisała Hannah Arendt – „uobecnianie się w umyśle, stanowiska tych, którzy są nieobecni”, to jesteśmy na najlepszej drodze do stanu bezmyślności, czyli totalitaryzmu (Klein 2024: s. 81).

Poza cechami osobowościowymi, o takiej radykalnej wolcie Naomi Wolf zdecydowała też natura mediów społecznościowych. Ciągła obecność w nich przynosi określone konsekwencje. Publikując filmiki na *You Tube*, influencer zmuszony jest do ciągłej publikacji nowych wideo, w obawie przed ucieczką kapryśnych subskrybentów. Maszyna, jaką jest *You Tube*, wpaja cyfrowym twórcom, że musimy nieustannie pompować w nią treści, nawet za cenę naszego życia, jak twierdzi Lilly Saini Singh (kanadyjska „YouTuberka”). Zdaniem Naomi Klein, ta maszyna przekształca ludzi w maszyny (Klein 2024: s. 76). Ten rodzaj uzależnienia, jakie budują media społecznościowe, można porównywać do alkoholowego.

Kolejna kwestia to moc, jaką nagle zyskała Wolf, głosząc teorie spiskowe, m.in. strasząc masy ludzi nadciągającym totalitaryzmem, czego dowodem miały być np. „paszporty covidowe” (Klein 2024: s. 107). Dodajmy do tego jeszcze tysiące bezkrytycznych wyznawców. Jak pisał amerykański pisarz, dramaturg i scenarzysta, Gore Vidal, jedni pisarze się rozpijają, a innych upaja publiczność. Naomi Wolf, jak widać, należy do tych ostatnich. Ponadto, media społecznościowe dają możliwość upajania się publicznością w sposób nieporównywalny do czasów wcześniejszych.

Wolf po skandalu ze swoim nieudanym doktoratem oraz książką, która powstała w oparciu na nim, nie miała szans na powrót do kręgów liberalnej inteligencji. Dlatego musiała znaleźć sobie nowy świat, w którym fakty nie mają znaczenia i do niego się przeniósła (Klein 2024: s. 128). Została tam supergwiazdą, a to w erze powszechnej monetyzacji internetu można zamienić na realne olbrzymie ilości szeleszczących zielonych banknotów (Klein 2024: s. 125).

Tyle o sobowtórce Naomi Klein w „lustrzanym świecie”, jednak *Doppelgänger. Podróż do lustrzanego świata* to nie tylko książka o tym, ale przede wszystkim o rzeczywistości cyfrowej, o jej negatywnym wpływie na społeczeństwo oraz demokrację. Jak pisze ta właściwa Naomi, „szerzenie w internecie kłamstw i teorii spiskowych jest zjawiskiem dziś tak nieokietnzanym, że zagraża to zdrowiu publicznemu i a także demokracji przedstawicielskiej” (Klein 2024). „Lustrzany świat” z jego absurdalnymi teoriami, fake-newsami i rzeszami wyznawców jest nie tylko zagrożeniem dla demokracji liberalnej, ale może być przyczyną masowych tragedii, podobnych do czasów palenia czarownic. Już w XVII wieku hiszpański inkwizytor Alonso de Salazar Frias trafnie uznał cały przemysł polowań na

czarownice za intersubiektywną sferę informacji. Historia tego europejskiego obłędu na punkcie czarownic pokazuje, że usunięcie barier w obiegu informacji niekoniecznie prowadzi do odkrycia i upowszechnienia prawdy (Harari 2024). Stawką jest nie tylko istnienie demokracji, ale w czasach kiedy bezmyślność uważana za cnotę, bycie inteligentnym może być śmiertelnie niebezpieczne.

Na współczesnych stosach zamiast czarownic znajduje się wszyscy ci, którzy ośmielają się myśleć racjonalnie. Problemów z oceanem fałszywych informacji w internecie nie rozwiążą oligarchowie technologii. Jedynym sposobem jest „deprywatyzacja” internetu i przekazanie go w ręce społeczeństwa, pod demokratyczną kontrolę, co jest niemożliwe przy internecie zorganizowanym na bazie motywu zysku. Tworzenie demokratycznego internetu, zdaniem Klein, musi być dziełem ruchu społecznego, jednak problem w tym, że ruch taki jak na razie nie istnieje, a przeciwnicy tej idei są doskonale zorganizowani (Klein 2024: s. 109). Poza tym wiedzą, że ludzki rozum jest momentami całkowicie bezbronny w obliczu cyfrowej rzeczywistości.

Ilość faktów, bodźców do przetworzenia jest zdecydowanie za duża. Teoretycznie mózg ludzki jest w stanie przetworzyć olbrzymie ilości danych, ale praktyka życia codziennego pokazuje, że problem jest z jakością przetwarzania tego tsunami danych, jakimi codziennie jesteśmy „bombardowani”. Przeciętny Amerykanin spędza dziś 7 godzin i 11 minut patrząc w ekran każdego dnia, co stanowi prawie jedną trzecią całego życia, 109 dni w roku (*How much...* 2022). Natłok informacji, często jej niska jakość, kampanie dezinformacyjne, fake-newsy przeplatające się z realnymi faktami, powodują, że ludzie czują się w tym oceanie bitów zagubieni. Szukają jakiejś bezpiecznej przystani, ludzie podobnie myślących lub coraz częściej niemyślących podobnie jak oni.

„Lustrzany świat” dzieli, odbiera przyjaciół, członków rodziny. Teksty typu „nie potrafię rozmawiać ze swoją siostrą, ojcem, bratem” nie należą do rzadkości. Dotyka nas zbiorowa histeria, po obu stronach lustra nie spieramy się o różne interpretacje rzeczywistości, ale o to, kto żyje w świecie rzeczywistym, a kto w symulowanym. A każdy, nawet ten jak najbardziej oderwany od rzeczywistości, żyjący w sieci absurdalnych teorii spiskowych będzie bronić do upadłego, że ten jego świat jest jedynym światem prawdziwym (Klein 2024: s. 131). Powstaje pytanie: po co komu to szaleństwo? Co otrzymują w zamian twórcy alternatywnych rzeczywistości, głosiciele teorii spiskowych? Jedni – jak wspomniana Naomi Wolf – sławę, poważanie, szacunek, pieniądze, ale tacy jak były doradca Trumpa Steve Bannon, który w swoim podcaście *War Room* „podsycił amerykański gniew celowymi kłamstwami” (Daniluk 2022) ma cel raczej daleko idący. Bannon należy do głównych propagatorów wielkiego kłamstwa, czyli teorii głoszącej, że to Trump, a nie Joe Biden wygrał wybory prezydenckie. Ponadto jest twórcą programu *MAGA plus*, co było uzupełnieniem programu wyborczego Trumpa (Klein 2024: s. 143). Bannon mówi swojej gwardii, że będą „rządzić krajem przez 100 lat, w interesie każdej narodowości, koloru skóry, rasy i religii, bo tym polega „inkluzywny nacjonalizm” (s. 151). Celem Banona było zwycięstwo ruchu *MAGA – Make America Great Again* oraz wprowadzenie nowego porządku, mającego polegać nie tylko na całkowitym odsunięciu liberalnych i lewicowych elit politycznych od władzy, ale całkowity demontaż liberalnej demokracji. W polityce

globalnej zaś wprowadzenie nowego porządku świata razem ze sprzymierzona Rosją (Mastrolilli 2024). Czy jest szansa by te zamierzenia Banona i jemu podobnych z „lustrzanego świata” odwrócić? Naomi Klein wychodzi z założenia, że tak, podstawą jest oddolny aktywizm, ale zanim powstanie, dobrze byłoby uświadomić sobie błędy jakie poczyniono, dzięki czemu ludziom typu Banona i Trumpa udało się zdobyć władzę.

Folgowanie drapieżnemu kapitalizmowi przez liberalne elity polityczne, przyzwolenie na masowe zwolnienia, cięcia w wydatkach publicznych, postępujące nierówności społeczne, zapaść w edukacji publicznej, polityce zdrowotnej i mieszkaniowej, zwyczajne odrealnienie elit liberalnych, całkowity brak empatii i znajomości problemów tzw. szarego człowieka – to są główne powody skupiania się ludzi wokół teorii spiskowych i ich głosicieli. Za tym wszystkim kryje się fantazja o sprawiedliwości, naiwne przekonanie, że jak się zastąpi całą klasę zarządzającą i bankową nowym gatunkiem „lepszyc” ludzi, to nastąpi fundamentalna zmiana.

Kulturze spisków sprzyja nieprzejrzysty system, pełen pułapek zastawionych na ludzi, m.in. rynek mieszkaniowy, który niewiele ma wspólnego z mieszkaniem, za to bardzo dużo ze spekulacjami i funduszami hedgingowymi; uniwersytety, które nie służą kształceniu, ale zarabianiu pieniędzy; praca naukowców, których celem nie jest dochodzenie do prawdy, ale zbieranie punktów; domy opieki służące drenowaniu z pieniędzy seniorów; portale informacyjne służące rozpowszechnianiu reklam. Elity liberalne nic z tym nie robią, dlatego pojawianie się zwolenników teorii spiskowych w tym kontekście nie powinno zadziwiać (Klein 2024: s. 283).

Zdaniem Naomi Klein, jest wyjście z tej sytuacji. Po pierwsze, uzmystowienie sobie, że nie jesteśmy aż tak wyjątkowi, czego dowodem są nasze sobowtóry, i nie jesteśmy aż tak odseparowani od siebie, jak się może wydawać. Po drugie – aktywizm, tj. zaangażowanie na rzecz innych, siła zbiorowego organizowania się poszerza poczucie tego co możliwe, poszerzając też zakres potencjalnego „my”. Nie muszą to być jakieś wielkie ruchy społeczne, z wielkimi celami, ale przykładowo ruch w obronie lokatorów czy praw pracowników na początek wystarczy (Klein 2024: s. 381). Ostatni z kluczowych warunków – to otwarty i racjonalnie myślący umysł, jedyna latarnia w postkognitywnych ciemnościach naszej rzeczywistości.

Łukasz Zweiffel – dr hab., pracownik naukowy Pomorskiej Szkoły Wyższej (PSW) w Starogardzie Gdańskim. Doktor habilitowany nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, profesor PSW. Od ponad 25 lat pracuje naukowo. Zainteresowania badawcze: współczesne idee polityczne i społeczne, wartości kulturowe oraz ich wpływ na życie społeczno-gospodarcze ze szczególnym uwzględnieniem ich znaczenia w Holandii i w Polsce. Ekspert od mikro-mobilności oraz mobilności rowerowej. Członek zespołu opracowującego na zlecenie Śląskiego Urzędu Marszałkowskiego dokument *Regionalną Politykę Rowerową Województwa Śląskiego* (w perspektywie 2030 roku).

Łukasz Zweiffel – Ph.D., D.Sc., employed at the Pomeranian Higher School (PSW) in Starogard Gdański. Doctor of social sciences in the field of political science, univ. professor of PSW. He has been working as a researcher for 25 years. Research interests: contemporary political and social

ideas, cultural values and their impact on socio-economic life with particular emphasis on their significance in the Netherlands and Poland. He is also an expert in micro-mobility and cycling mobility. He was a member of the team prepared for the Silesian Marshal's Office the document *Regional Bicycle Policy of the Silesian Voivodeship* (with perspective by 2030).

➔ Bibliografia:

- DANILUK Adam (2022), *Steve Bannon dezinformatorem roku*, <https://brief.pl/steve-bannon-dezinformatorem-roku/> (2.01.2022).
- DEMCZUK Agnieszka (2022), *Ruch antyszczepionkowy w Polsce i jego kabiny pogłosowe w alt-internet w latach 2020-2022*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, rok 20(2022), zeszyt 3. DOI: 10.36874/RIESW.2022.3.1
- HARARI Yuval Noah (2024), *Nexus. Krótka historia informacji*, Warszawa.
- HOW MUCH Information Does the Human Brain Learn Every Day? (2022), <https://medium.com/@askwonder/how-much-information-does-the-human-brain-learn-every-day-g2deaad459a6> (01.06.2022).
- KLEIN Naomi (2024), *Doppelganger. Podróż do lustrzanego świata*, Warszawa.
- MASTROLILLI Paolo (2024), *Wielki powrót Steve'a Bannona. „Rosja to nasz naturalny sojusznik” (LA REPI)*, <https://wyborcza.pl/7,179012,30731866,wielki-powrot-steve-a-bannona-rosja-to-nasz-naturalny-sojusznik.html> (23.02.2024).
- STEVENSON Robert Louis (2007), *Doktor Jekyll i pan Hyde*, przekł. L. Halińskiego, Poznań.
- WOLF Naomi (2014), *Mit urody*, przekł. Monika Rogowska-Stangret, wstęp do pol. wyd. Kinga Dunin, Warszawa.